

Győri Péter

Eladósodott társadalom

Fővárosi díjhátralékok 1984–1994

I. rész

A szociálpolitika szempontjából a díjhátralékosság ma elsősorban lakossági hátralékos-problémaként, ezen belül is elsősorban segélyezési problémaként, szegénységi, illetve elszegényesedési problémaként jelenik meg. Lakáspolitikai oldalról a „lakásfogyasztók” és lakásüzemeltetők konfliktusaként, a fenntartási költségek és a fizetőképesség, fizetőkészség ellentmondásaként jelenik meg a kérdés. Várospolitikai szempontból e kettő mellett klasszikus közüzemi – ellátási és gazdálkodási, árpolitikai – kérdésként, végül nemzetgazdasági oldalról körbetartozásként, lakossági és nem-lakossági, sok szereplős eladósodásként érdemel figyelmet a probléma vizsgálata.

Ebben a tanulmányban a fővárosi díjhátralékosság két metszetét próbáljuk meg összefoglalni: egyrészt a szereplők közül a díjbeszedő és a közüzemi szolgáltató vállalatok (a „Művek”) díjhátralékossággal kapcsolatos motivációit, taktikáit, praktikáit és stratégiáit, ezen belül a szereplők egymás közötti és saját egységükön belüli konfliktusainak természetrajzát térképezzük fel. Másrészt a fővárosi lakbér- és rezszi díjhátralékok belső összetétele és dinamikája elmúlt években regisztrálható változásainak néhány sajátosságát szeretnénk bemutatni. (A tanulmány része a „Díjhátralékosok – Díjhátralékosság” című, Gábor Lászlóval közösen készített értekezésnek, melynek egyéb fejezetei – kik a hátralékosok, a háztartások gazdálkodásában hogyan jelenik meg e probléma – megtalálhatók a „Lakók és hatóságok Budapestén” c. MTA Szociológiai Kutató Intézete, 1990. kötetben.)

Díjbeszedő Vállalat: a pénzkímélő központosítástól a magánosításig

A központosított közüzemi díjbeszedés megszervezését 1948-ban rendelte el a Gazdasági Főtanács. Részlet a Gazdasági Főtanács 1949. március 8-i előterjesztéséből:

„A székesfővárosi közüzemek díjainak beszédésével kapcsolatban ismételen felmerült az a kíváncsi, hogy a díjak beszédése egyrésztől központo-

sított formában, másrésztől pedig a pénzkímélő fizetési forgalom elveinek lehető figyelembevételével történjék. ...lehetővé teszi azt, hogy a nemzeti vállalat bekapcsolódjék a Magyar Nemzeti Bank egyszámlarendszerébe, az inkasszórendszerben a nemzeti vállalattal együttműködő fővárosi üzemek díjai a pénzkímélő fizetési forgalom keretében legyenek beszédhetők.” „A nemzeti vállalat felel azért, hogy a beszédett díjak ne jussanak később a szolgáltató vállalatokhoz, mint az új rendszer bevezetése előtt.”...

„A nemzeti vállalat a községi vállalatokra vonatkozó jogszabályok megjelenése után községi vállalattá alakítandó át, és a főváros tulajdonába kerül.”

A „racionalizálás” egybeesett a B-listázásokkal, s a „korrupt és vízfejű” városi közüzemek elleni politikai támadásokkal. Az új vállalatot lényegében az Elektromos Művek, valamint a Gáz-, Víz és Csatornázási Művek elszámolási főosztályaiból szervezték át, cca. 400 fő elbocsátásával:

„A nemzeti vállalat átveszi a leválasztandó részlegek teljes személyzetét, azonban a racionalizálás befejezése után legfeljebb 900 alkalmazottal rendelkezhet... a feleslegessé váló mintegy négyszáz alkalmazott elhelyezéséről az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal köteles gondoskodni.”

Míg kezdetben még csak a fővárosi gáz- és villanyszámlák, később már a víz- és csatornadíjak, majd a távfűtési díjak beszédése is a vállalat feladatai közé sorolódott, működésének hatáskörét később kiterjesztették a főváros környékére, sőt a hatvanas évek végén a vállalat felajánlotta egy országos egységes díjbeszedési rendszer megszervezését is. Fokozatosan más fővárosi közművek pénzügyeinek intézése is ide koncentrálódott (pl. a szemétszállítás és a kéményseprés), de a legjelentősebb bővülés – a hatvanas évek végén – a lakberek és lakásbiztosítási díjak begyűjtésének az elvállalása volt.

A vállalat „szíve” az az elavult, de nemzetközi összehasonlításban is jelentős méretű számítástechnikai és információs bázis, melynek kifejlesztése még a 70-es évek elején kezdődött, a Fővárosi Tanács finanszírozásával. Ezt követően telepítették ide az összes fővárosi intézmény bérszámfejtését, számlanyilvántartását (FÁKISZ, TÁKISZ).

A Díjbeszedő Vállalat – élve számítástechnikai bázisának és kiépített törzshálózatának kihasználatlan lehetőségeivel – újabb és újabb szolgáltatásokat vállalt. Egyrészt számítástechnikai szolgáltatásokat végez, másrészt különböző szolgáltatások díjának inkasszálására vállalkozik. Ez utóbbi esetben például a szolgáltatás gazdaságossága feltehetően a bankszféra kiépítettségének hiányán s a postai átutalás költségességén alapul. Jelenleg a vállalat nem kevesebb, mint hetven megbízónak számláz.

Az expanzió vége: felbomlás vagy megmaradás?

A 80-as, 90-es évek fordulóján kieleződtek az ellentétek a Díjbeszedő Vállalat körül. A közszolgáltatások ártámogatásának határozott visszaszorulása, a gyorsuló infláció, a kamatlábak emelkedése és az ún. fizetési fegyelem további lazulása a gazdaságban (sorbanállások) a korábbinál jóval érdekelttették a szolgáltató vállalatokat abban, hogy a beszédett díjakat minél előbb megkapják, csökkenjenek az átmeneti kintlévőségek (rövid távú hát-

ralékok), növekedjen a díjbeszedés hatékonysága – miközben a városi lakosság fizetőképessége romlott.

A „kinél van a pénz és mennyi ideig” kérdése természetesen a Díjbeszedő Vállalatot is mint gazdálkodó szervezetet érintette. Havi több százmilliós pénzforgalom esetén „egy kis csúsztatás” az átutalásnál akár veszteségesből nyereségesse is tehet egy vállalatot. Ez történt a Díjbeszedő esetén is 1992-ben, amikor az „üzleti tevékenységét” 33 mFt veszteséggel zárta, viszont „pénzügyi műveletei eredményeképpen” mintegy 80 mFt-ra tett szert, így biztosítva végül a vállalat nyereségességét – s azt, hogy közben részvénytársasággá alakítva osztalékot és részesedést fizethessen.

A szolgáltató „Művek” reakcióiról a következőkben részletesebben szólnunk, itt csak azt emeljük ki, hogy döntően a maguk kezébe akarták venni a folyamatok irányítását. Ennek több, egymással párhuzamos, illetve időben egymást követő, főbb alternatívája figyelhető meg: új szerződési kondíciók kicsikarása a Díjbeszedő Vállalattól, új beszedő szervezetek bevonásával jobb alku- és versenyhelyzet kialakítása, szerződéses viszony megszüntetése (önálló díjbeszedésre áttérés vagy a Díjbeszedő Vállalat „bekebelezése”).

Ebben a helyzetben érte a vállalatokat a tulajdoni viszonyok átrendeződése: a „Művek” közül a legnagyobb, az ELMŰ megmarad állami tulajdonban, a Díjbeszedő Vállalatnak is ez a sorsa. Ezzel ezek a vállalatok kikerültek a „fővárosi érdekköréből”, amihez viszont mind a szolgáltatások, mind a többi vállalat kapcsolódott.

Az ÁVÜ 1992 novemberében, június 30-i visszamenő hatállyal gazdasági társasággá alakította a Díjbeszedő Vállalatot, megalapította a Díjbeszedő Rt.-t. Ebben – s úgy tűnik, hogy a további folyamatokban is – a szolgáltatók semmilyen szerepet nem kaptak, sőt, addigi vállalatközi és informális kapcsolatuk további romlását érzékelték.

„A Díjbeszedő Részvénytársaságnál szerződés alapján végeztetett tevékenységek saját tevékenységi körbe történő vonásához a közműveknek hosszabb időre van szükségük. A Díjbeszedő Vállalat társasággá történő átalakulásakor sem az igazgató tanácsban, sem a felügyelő bizottságban nem kaptak helyet a fővárosi önkormányzat, a közművek és az ELMŰ Rt. képviselői. A felsoroltak (a Művek képviselői) úgy látják és azt tapasztalják, hogy a Díjbeszedő Rt. jelenlegi behajtási munkájával ellehetetleníti őket, nincs elég erős ráhatásuk tevékenységének irányítására. A társaság működőképességének megszűnése mindaddig, amíg az érdekeltek nem építették ki saját díjbeszedési rendszerüket, a jelenleginél is nagyobb károkkal járna. Ezért kérjük, hogy a Fővárosi Önkormányzat, a közművek és az ELMŰ Rt. képviselőit vegye be a tisztségviselők közé, hogy az átmenet időszakában a társaság működésének irányításánál érvényesüljön az érintettek érdeke és a kiválás (sic!) a társaságok, valamint a DB Rt. számára a legkisebb veszteséggel járjon.”

„A novemberi döntés után megváltozott a kapcsolatunk a társaság vezetésével. Amikor novemberben felvettük a kapcsolatot a Díjbeszedő Rt. váci kirendeltsége leolvasási és behajtási tevékenységének kísérleti jellegű átvétele ügyében az igazgató úrral, ő tájékoztatta az ELMŰ Rt. vezetését arról, hogy az átadás feltételeiről a társaság igazgatóságának döntése alapján tud csak nyilatkozni.” (ELMŰ levél az ÁVÜ-nek 1992. december 11-én, részlet.)

A konfliktus lényegét a legnagyobb szolgáltató (a szintén ÁVÜ-höz tartozó) ELMŰ Rt. vetette fel azzal, hogy „elődöntést” hozott (még 1992 szeptemberében): mindenképpen áttér a saját díjbeszedésre. Az azonban nem volt egyértelmű, hogy ennek érdekében mindenestül „felvásárolja” a Díjbeszedőt (itt elsősorban a törzsadat-állomány, illetve a kapcsolódó hardware a lényeges, valamint a díjbeszedő állomány, helyiségek stb.), s vajon ez a Díjbeszedő kiürítését és ezzel megszűnésre kárhoztatását jelenti-e, avagy az eddigi beszedési monopólium hozzákapcsolását a legnagyobb szolgáltató monopóliumhoz, esetleg az ELMŰ egy párhuzamos, önálló beszedési hálózatot épít ki saját erőből, a Díjbeszedő Rt. pedig a jelentősen megváltozott piaci feltételei között boldoguljon, ahogyan tud. Homályban maradt az is, hogy az ELMŰ mindezt egyedül, vagy a többi szolgáltatóval együttműködve, illetve az együttműködés bizonyos látszatát fenntartva, a többi szolgáltatót is időlegesen maga mellé állítva kívánja-e elérni.

Csupán egy tényezőről nem szóltak a felek: mennyibe is kerülnének a különböző elképzelések? Egyrészt a vállalatok számára, másrészt – végül is – a fogyasztók számára. Erről csak igen felületes, alig hozzáférhető számítások készültek. Ezek szerint az önálló díjbeszedésre való áttérés „egyszeri” beruházási költsége az ELMŰ-nél 1330 millió Ft lenne (1992-es kalkuláció), plusz 845 millió Ft a folyamatos éves működési költség. (Ez megközelíti az összes nyilvántartott hátralék összegét.) Az egészen más helyzetben lévő Fővárosi Víz- és Csatornázási Művek esetében az önálló beszedés egyszeri beruházási költsége (1993-as árakon) cca. 60 mFt lenne, az éves üzemeltetés költsége cca. 240 mFt (250–300 fővel kalkulálva). Összehasonlításként: e vállalatoknak a Díjbeszedő részére fizetendő vállalkozási díja 1993-ban 45 mFt volt.

Miközben a szolgáltatóknak nem sikerült elérniük, hogy befolyásukat az események felett növelhessék, máris újabb problémával, a Díjbeszedő Rt. privatizálásával kellett szembenézniük.

„Megítélésünk szerint a jelenlegi helyzetben a Díjbeszedő Rt. vagyonához tapadó jótállási kötelezettség messze meghaladja az alapított részvénytársaság vagyonát, ugyanakkor a részvénytársaság által ellátott feladat olyan alapszolgáltatás, amely a közművállalatok, közszolgáltatók működését ellehetetleníti, amennyiben az a jelenlegi formában folytatódik tovább. Az új gazdasági társaság részvényeinek ilyen körülmények között történő elidegenítése célszerűtlen és rendkívül súlyos következményekkel járhat. Álláspontunk szerint előbb a Díjbeszedő Rt. kintlévőségeit, tartozásait kell szanálni, és csak azután kerülhet sor a tényleges privatizációra.” (ELMŰ levél az ÁVÜ-nek, 1993. január 5., részlet)

Ebben a szakaszban felvetődik az az alternatíva is, hogy a felek vegyék meg (a részvények nyilvános piacra bocsátása nélkül) a Díjbeszedőt. Erről az ELMŰ vezérigazgatója azt nyilatkozta, hogy „a többi fővárosi közművállalattal közösen vagy egyedül, de megvesszük a Díjbeszedő Rt.-t.” Ugyanekkor a többi szolgáltatót képviselő fővárosi vezetés elzárkózik egy ilyen alternatíva elől:

„1993. január 4-én egyeztető tárgyalást tartottunk, melynek során az ÁVÜ ajánlataként arról értesültünk, hogy Budapest Főváros Főpolgármesteri Hi-

vatala lehetőséget kap a Díjbeszedő Rt. részvénytöbbségének a megvásárlására. Amennyiben e javaslattal élnénk, úgy a Díjbeszedő Vállalat által be nem hajtott kintlévőségekért (a fővárosi tulajdonú közművállalatok esetében 1992. decemberi állapot szerint mintegy 1,7 md Ft, a Budapesti Elektromos Művek esetében 1,2 md Ft) való helytállási kötelezettséget is megvásárolnánk. Erre nem vállalkozhatunk.

...Igen aggályosnak tartom az átalakított vállalat részvényeinek meghirdetését, hiszen a kintlévőségek behajtása érdekében a megbízók döntésének következtében az Rt. kénytelen lesz öncsődöt jelenteni, ami óhatatlanul felszámolási eljárással fog befejeződni." (Fővárosi levél az ÁVÜ-nek, 1993. január 13., részlet.)

Ezzel együtt az ÁVÜ úgy látta, hogy a vállalat helyzete az idő előrehaladtával inkább csak romlani fog, főleg ha az ELMÜ beváltja ígéretét (?), fenyegetését (?), és kiszáll. Az adott pillanatban azonban a szolgáltató monopóliumok még éppen rá vannak szorulva a monopolhelyzetben lévő Díjbeszedőre, viszont érdekeik valamennyire megosztják őket, tehát még esetleg versenyezni is hajlandók a nem éppen kelendő áruért. A Díjbeszedő Rt. részvénycsomagját két hónapon belül piacra dobták, meghirdették a cég privatizálását.

„1.) Az ÁVÜ váratlan döntése – írja az áprilisi fővárosi előterjesztés – a főváros vezetését és a közüzemi vállalatokat felkészületlenül érte... 3.) A Díjbeszedő Rt. jelentős pótlólagos tőkebevonás nélkül nem képes egy korszerű számítástechnikai háttér kiépítésére, melyből adódóan nem képes a mai megváltozott körülményeknek megfelelő hatékony díjbeszedésre. 4.) A Díjbeszedő Rt. 1994. előtti megszűnése vagy a szolgáltatás leépítése egyes közüzemi vállalatokat olyan kiszolgáltatott helyzetbe hozná, mely a gazdálkodás napi likviditási gondjait eredményezné.”

Ebben a – kérdéses, hogy mennyire váratlan, de kétségtelenül – kényszerhelyzetben súlyos érvek szóltak a főváros privatizációban való részvétele mellett is, ellene is:

A részvétel mellett szóló érvek	A részvétel ellen
1. Befolyás megőrzése	Az ELMÜ felhajthatja az árat, ha bekebelezi
2. Különben rövid távú kiszolgáltatottság	Jelentős befektetés bizonytalanba
3. Kiválás esetén adatkinyerés lehetősége	A közüzemek is ki akarnak válni
4. Átszervezéssel esetleg gazdaságilag hasznos	Drága átalakítani, jelenlegi összeomlik

A Díjbeszedő Rt. esetleges megvásárlására vonatkozóan többféle megoldási mód került szóba, a különböző variánsok mögött végső soron néhány, már ismert kérdés és félelem húzódott meg. Ki fogja birtokolni a díjbeszedő piacot, illetve irányítani a leválási folyamatokat? (Melyik szereplő melyik másik szereplőnek lesz kiszolgáltatva?) Ki veszi magára a dinamikus nö-

vekvő hátralékok valamikori szanálásának a terhét, kockázatát? Ehhez képest merültek fel kooperatív megoldások, melyek megosztják a szereplők között a kockázatot, és ugyanakkor kioltják az egymástól való félelmek egy részét is, illetve nem-kooperatív, nagyobb kockázatú, nagyobb várható konfliktusokkal járó megoldási lehetőségek.

A döntéselőkészítés során a főváros szakértői pontosan felismerték ezt a csapdahelyzetet:

„A pályázat kiírásakor az ÁVÜ-t érthetően az a megfontolás vezérelte, hogy az ELMÜ vételi szándékának ismeretében a Fővárosi Önkormányzatnak közvetlenül (vagy a szolgáltató vállalatokon keresztül közvetve) jelentős érdeke fűződik majd a Díjbeszedő Rt. megvásárlásához, így az ELMÜ-vel szembeni pályáztatás során árfelhajtó hatás érvényesíthető. Tehát az ÁVÜ-nek... alapvető érdeke fűződik a pályázók 'megversenyeztetéséhez'.

Az ELMÜ elsődleges érdeke a DB Rt.-nél lévő adatállomány biztonságos megszerzéséhez fűződik, nem pedig a szervezet megszerzéséhez.

Kérdés: a közüzemi vállalatok egyértelműen a közös díjbeszedésben gondolkodnak-e addig a nehezen becsülhető időpontig, amíg a magyar bankszolgáltatások színvonala nem teszi feleslegessé e kérdést?

...Úgy véljük, sem gazdaságilag, sem technikailag nem megalapozott, hogy a közüzemi vállalatok elkülönült szervezetekben oldják meg a lakossági díjbeszedést, a hátralékok csökkentését. Ezt a jelenlegi fizetési rendszer körülményessé, gazdaságtalanná teszi.”

A privatizáció – mely plasztikusan felszínre hozta a szereplők egymásra utaltságát, kölcsönös félelmeit és érdekellentéteit – végül „harmadik útra” terelődött. Az (ÁVÜ-höz tartozó) ELMÜ Rt. külön indult el a Díjbeszedő Rt. megvásárlásához vezető úton, a többi fővárosi közüzem egymással összefogva, végül az ÁVÜ – különösebb teketória nélkül – az ún. MRP program keretében bonyolította le a „magánosítást”, a vállalat fennmaradásában talán leginkább érdekelt, a kintlévőségekért viszont helytállni képtelen vállalati dolgozók tulajdonába adva a részvénytársaságot.

A vállalatot a hátralék-teherrel együtt privatizálták. A be nem szedett díjakat a vállalat saját készpénzvagyonaként vették számításba. (Lásd az 1. táblát.)

1. tábla

Kintlévőség ideje (nap)	Könyv szerinti érték Ft	%	Leírás Ft	Vagyonérték Ft
-30	84 397	(2%)	-	84 397
31-60	825 652	(24%)	5	41 283
61-90	362 125	(10%)	10	36 213
91-180	30 666	(1%)	15	4 600
181-360	346 283	(10%)	40	138 513
361-	1 849 539	(53%)	80	1 479 631
Összesen:	3 498 662	(100%)	1 700 240	1 798 422

(1991. december 31.)

Az immár „magánosított” vállalatra várt a feladat, hogy megpróbálja szanálni a hátralékokat. Az első nagyobb kísérletre 1993-ban került sor. Ekkor a vállalat a következő ajánlatot tette a fővárosi szolgáltatóknak (leegyszerűsítve): a Díjbeszedő „megveszi” a vállalatok nála nyilvántartott összesen 1,6 md Ft-nyi kintlévőségét (1993. 07. 01-i állapot) 50%-os áron, vagyis cca. 0,8 md Ft-ért. Ezt az összeget – a vállalatunkénti hátralékok összege szerint felosztva – kifizeti 1993. január 31-ig. A fennmaradó 50%-ból pedig minden beszedett összeg 25%-a a szolgáltatókat illeti, 75%-a pedig a Díjbeszedőt.

Ez az ajánlat ugyan a vállalatok számára a fennmaradó 50% háromnegyed részének biztos elvesztését jelentette (mintegy 0,6 md Ft), ugyanakkor viszont a biztosan és rövid határidővel kifizetett 0,8 md Ft azzal a haszonnal járt (volna), hogy kevesebb áthidaló hitelt kell felvenniük (annak kamatterheivel), sőt, ők kamatoztathatták volna ezt az összeget. Az adott kamatszintek mellett ez az adósság-csere, szanalási elképzelés racionálisnak mutatkozott.

A hátralékok – már ismertetett – sajátosságaiból adódott, hogy mire a szanalási ajánlat a tényleges döntéshozókhoz került, a benne szereplő hátralékok nagyobb része már befolyt. Ez az első nagyobb kísérlet az adósságok szanalására a szereplők közül csak a vállalatokkal kalkulál, a lakosság, a végső fogyasztók „szanalását” nem érinti. Ehhez hasonló megoldási módokkal lehet számolni a közeli jövőben is.

A „Művek” stratégiai – taktikai*

1989 után a fővárosi közszolgáltató vállalatok különböző lépéssorozatokkal próbálkoztak a hátralékok visszaszorítása érdekében. Mielőtt e kísérleteket röviden áttekintenénk, ismét szólnunk kell arról a „taktikai mezőről”, amelyben e lépésekre sor került. Különben még azt gondolhatnánk, hogy a hátralékok visszaszorítása érdekében hozott intézkedések valóban csakis e cél elérését szolgálják. Később adatokkal is megpróbáljuk bemutatni, hogy ez csak részben igaz.

A megtett intézkedések egy része „kihelyezi a problémát”, a „lehetetlen környezet” megváltoztatásától várja a megoldást (a jogszabályokat kellene módosítani, a műszaki feltételeket kellene megváltoztatni, a szociális helyzeteken kellene fordítani stb.). Több intézkedés – érthető módon – a publikumnak szól, a fogyasztóknak. Nem csupán az elriasztás miatt, hanem azért is, hogy felmutassák: a vállalat a maga részéről megtesz mindent... Az utóbbi években egyre fontosabb ez a tényező akkor, amikor díjemelésekre kerül sor, s ennek indokaként komolyan felmerül az érv, hogy a vállalat ugyan mindent megtesz, de a kintlévőségek miatt mégis kénytelen árat emelni. Ez a különböző csoportokat szembeállító – s csak kisebb részben megalapozott

* Ebben a fejezetben a nagy közszolgáltató vállalatok stratégiáit tekintjük át, nem térünk ki külön az „IKV-k”, a lakbérbeszedés változásaira. Ez utóbbi körben talán elég annyit megjegyezni, hogy a kerületek közül a XIII. kerület még 1990-ben önálló beszedésre tért át, a VII. kerület szintén kísérletet tett erre, de 1991-ben „visszatért”, később a XV. és XVIII., majd napjainkra már a X., XVII., és XIX. kerület is – vagyis összesen 6 kerület – önálló lakbérbeszedéssel kísérletezik.

– érv már a döntéshozó politikusoknak is szól, dominánsan a lakossági hátralékokra koncentrálna a figyelmet. Megint más kísérletek egyszerűen a Díjbeszedő Vállalatnak mint szerződő partnernek szólnak, hogy megfelelőbb kondíciókat lehessen kialakítani a szerződés során egy imitált vagy tényleges versenyhelyzetben.

(*Budapesti Elektromos Művek Rt.*) Többször említettük, hogy e vállalat súlya a legnagyobb a Művek közül (lásd a 2. táblát).

2. tábla

A Díjbeszedő Vállalat díjbeszedésből származó vállalati árbevételének megoszlása, 1989–1992

	1989		1990		1991		1992	
	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	%
Áram	90	37	119	35	174	35	302	39
Gáz	42	17	51	15	107	22	165	21
Távfűtés, melegvíz	22	9	31	9	44	9	104	13
Összesen	154	63	201	60	325	66	571	73
Lakbér	39	16	46	14	48	10	59	8
Biztosítók	26	10	32	10	42	9	58	7
Egyéb	27	11	57	16	76	15	97	12
Összesen	246	100	336	100	491	100	785	100

A teljes árbevétel megháromszorozódása mellett csupán a gázból és a távfűtésből eredő bevétel aránya növekedett, a lakbérből származó árbevétel súlya folyamatosan csökkent, a „nagybevétel” az ELMŰ-től származott. Ezért volt döntő kérdés, hogy mikor mit lép ez a vállalat. Ha „kiszáll”, s ez mára már megtörtént, akkor a többi szolgáltatóra hárul mindaz a díjbeszedéshez kapcsolódó vállalati költség, amelyet addig az ELMŰ-től származó árbevétel fedezett.

1992 őszén (még a Díjbeszedő privatizálásának meghirdetése előtt) az ELMŰ megtette az első komolyabb lépést, visszavette a nem-lakossági fogyasztók számlázását. Ezt megelőzően már próbálkozott azzal, hogy magasabb jutalékot fizet a díjbeszedőnek (kérdés persze, hogy ez mennyire fedezte a költségnövekedést), szigorúbb ellenőrzést vezetett be, sőt, maga is megpróbálkozott a hátralékok közvetlen behajtásával, „a Díjbeszedő nyilvántartásának minősége azonban ezt megghiúsította” (mondják).

Kísérletképpen 400 ELMŰ dolgozó két hónapig csak leolvasással és beszedéssel foglalkozott. Összefüggött ez azzal is, hogy annyi év után 1992-ben áttért a kéthaviról a havi számlázásra. Közben több kikapcsolási és mérőoraleszerelési akciót is lebonyolított, megszigorította a nemfizetőkkel kapcsolatos eljárásokat.

Ezalatt az ELMŰ kintlévőségei minden korábbit meghaladó mértékben, 1991–1992-ben 200 mFt-ról 1 md Ft-ra növekedtek.

(Fővárosi Gázművek) Itt is 1988 után jelentkeztek a problémák. 1989-től évenként jelentősen nőtt a gázenergia ára, és folyamatosan nőtt (a gáz bevezetése miatt) a lakossági fogyasztás aránya, ez mára már eléri a díjbevétele egy harmadát. Emiatt is nőtt a vállalat érzékenysége a kintlévőségek nagyságára. Már 1989-ben új szerződést kötöttek a Díjbeszedővel, ösztönözve a hatékonyabb beszedést. 1991 szeptemberétől – elsőként a nagyszolgáltatók közül – áttértek a havonkénti díjbeszedésre.

Kísérletképpen 1992 szeptemberétől a XV. és a XVII. kerületben más kft-ket bíztak meg a díjbeszedéssel. Összesen 45 ezer fogyasztónál itt havonta leolvasnak, számláznak, 3 naponta (!) átutalják a beszedett összeget, az OTP-átutalások közvetlenül a vállalatához érkeznek, utólag fizetik ki a kft-nek a beszedés vállalkozási díját. A kft-k az információkat hetente átadják, így a folyamat, a hatékonyság ellenőrizhető. A kintlévőség 60%-kal csökkent. A kisvállalkozói megbízást kiterjesztik a XVIII., XX., IV. kerületre és Budára.

1993 februárjától két agglomerációs településen bevezették azt a rendszert, hogy csak évente kétszer mennek ki leolvasni az órát, közben minden hónapban postai csekken fizetnek a fogyasztók előleget. A számlázott összeg 96–98%-a befolyt ezzel a módszerrel.

Mindez válasz a meglévő díjbeszedési rendszer problémáira, melyek a vállalat értékelése szerint a következők: az adatállomány változása követetetlen, ellenőrizhetetlen az, hogy leolvasták-e az órát, átutalták-e a díjat, ellenőrizhetetlen, hogy a Díjbeszedőhöz befolyt összeg megegyezik-e a Gázműveknek átutalt összeggel! Az OTP-átutalási rendszer (nevezetesen, hogy az átutalási számlával rendelkezők pénzét is a Díjbeszedő inkasszálja, s onnan megy tovább a pénz a Művek számlájára) 10–12 napos indokolatlan késést eredményez.

Jellemző, hogy a Művek és a Díjbeszedő szerződésmódosítása azon feleklett meg, hogy a Díjbeszedő ragaszkodik ahhoz, hogy a beszedett díjból levonja a megbízási díjat, és az így nettósított összeget utalja át, míg a szolgáltató csak ellenőrzés után szeretné kifizetni a megbízottat. 1988 és 1992 között 1,28%-ról 2,45%-ra növelték a vállalkozási díjtételeket.

Mindezzel együtt a Díjbeszedőnél lévő kintlévőségek drasztikusan emelkedtek (lásd a 3. táblát).

3. tábla

Gázdíj-hátralékok a Díjbeszedő Vállalatnál

	Kommunális	Háztartás	Összesen
	millió Ft		
1990. október			27
1991. október			129
1992. október	85	443	528
1993. május	314	614	928

A vállalat ellenőrzései szerint (a reklamációk kivizsgálása alapján) a 495 ezer gázmérővel rendelkező fogyasztó cca. 10%-ánál egyszerűen nem olvas-

sák le a gázórát, nem számláznak (1992-ben: havonta 48–58 ezer fogyasztónál nem számláztak, augusztusban 110 ezer fogyasztónál!).

A Gázművek is a nem-lakossági, folyószámlával rendelkező fogyasztók esetében tud könnyebben leválni a Díjbeszedőről. 600 nagyüzemi fogyasztónál közvetlenül számláznak, szednek be (inkasszóval). A nagyfogyasztó Budapesti Erőmű Rt.-től háromnaponként azonnali inkasszóval szednek be. 1990-től 3500, majd 1993 közepétől újabb tízezer nem-lakossági fogyasztó számlázását vették át a Díjbeszedőtől. A Díjbeszedő szedi be még nyolcezer nem-lakossági fogyasztó díjait és a 672 ezer lakossági gázfogyasztó díjait (ez utóbbiból 172 ezer mérőnélküli átalánydíjas fogyasztó).

A nem-lakossági fogyasztók hátralékban maradásának megakadályozása sem könnyű feladat, sőt. A gázfogyasztás 70%-a itt jelentkezik, általános a sorbanállás, számos jogi eljárást kell lefolytatni egy-egy hátralék esetében, itt már a kikapcsolás eszközével is élnek az utóbbi években, így is alig boldogulnak a csőd-eljárások, felszámolási eljárások elszaporodása miatt (lásd a 4. táblát).

4. tábla

Fővárosi Gázművek összes díjhátraléka (%) 1992. december 31.

Ipari:	8
csőd-eljárás alatt	1
felszámolás alatt	35
Kommunális:	3
csőd-eljárás alatt	1
felszámolás alatt	5
Háztartás:	47
Összesen:	100 (1124 mFt)

A díjhátralékok valamivel több mint fele nem-lakossági hátralék, s ezek döntő többsége (ellentétben a lakossági hátralékokkal) lényegében behajthatatlan.

A vállalat 1993-ban megtörtént részvénytársasággá alakulása egészen más oldalról vetett fel új problémákat. 1992-ben a Gázművek 394 mFt-os adózás előtti nyereséggel zárt, s ez az eredmény 1457 mFt költségként elszámolt amortizációt takart, mely meglévő vagyona felújítására volt fordítható. A társasággá alakítás során azonban a vagyont „felértékelődött”, a vagyontényleges értéke magasabb, mint az elavult könyv szerinti érték. A magasabb vagyontérték alapján – változatlan feltételek mellett is – magasabb amortizációs költség adódik (közel 2 md Ft), s ezt vagy díjemeléssel lehet kompenzálni, vagy az eredmény veszteségbe fordul át.

(Fővárosi Távfűtő Művek) Az állami támogatás drasztikus visszavonása, az ebből következő folyamatos és jelentős díjemelés miatt, valamint a kisgazdálkodó szervezetek ezreinek megjelenése/megszűnése és nem utolsósorban az „IKV-épületek” társasházzá alakulása miatt ennél a vállalatnál is jelentősen nőttek a hátralékok, és változott a vállalat viszonya, taktikája a hátralék-problémával kapcsolatban.

Itt is az „egyéb fogyasztók”, a bankszámláról teljesítők, vállalkozások

díjbeszedését vették át eddig a Díjbeszedőtől (a díjbevétel 63%-át jelentő 240 000 lakossági fogyasztó maradt a DB Rt.-nél). Alternatív díjbeszedési módszerekkel is kísérleteznek: a XIV. kerületben a Díjbeszedővel közösen ún. faktoring szerződéssel próbálkoznak, vagyis egyrészt megpróbálják hó elején (és nem a végén utólag) beszédni a díjakat, másrészt a Díjbeszedő előre fizet a Távfűtő Műveknek, s utána a saját kockázatára szedi be a díjakat. (Ezt a kísérletet próbálták nem sokkal később az összes díjhátralékra kiterjeszteni.)

Kísérletként megjelenik a csekkes befizetés előírása, valamint az is, hogy az előrefizetésért „jutalom”, bónus jár. A XXI. kerületben, Csepelen egy kft.-vel kötöttek szerződést a teljes beszedésre. Ezzel párhuzamosan a Díjbeszedővel olyan új megállapodást sikerült kötni, amely alapján a vállalkozási díjat csak akkor kapja meg a Díjbeszedő, ha az 1992. évi 96,3%-os beszédési hatékonyságot tartja, ha ennél jobb, akkor progresszíven kap, ha rosszabb, kevesebbet.

Az ELMŰ-höz hasonlóan itt is lebonyolítottak „mintabehajtásokat”, saját felmérést. Kipróbálták, hogy fizetnek-e a hátralékosok, ha részletfizetést ajánlanak nekik. Ennek tapasztalatai:

„...felszólítást küldtünk, és felajánlottuk hátralékaiknak részletfizetéssel történő kiegyenlítését. Jelentős részük élt a felajánlott kedvezménnyel, és kiegyenlítette hátralékát. Az elemzések azt mutatták, hogy azok, akik továbbra sem tudták hátralékukat kiegyenlíteni, többnyire munkanélküli, alkoholisták, lumpen elemek.

A díjhátralékos vállalatok esetében a tárgyhónapot megelőző havi előleg kikényszerítésével, a szolgáltatás korlátozásával megakadályozható a kinnlévőségek halmozódása.”

Mindezt egy külön Akció Bizottság fogja össze és szervezi a vállalatnál. (Jogszabály-módosítási törekvések közül csak azt említjük, melyben a hátralék letilthatóságát, könnyebb behajthatóságát javasolják, illetve az egyéni fogyasztók helyett a „hőközpontok mérőpontjai” utáni fogyasztók díjfizetésére térnek át – ezzel átadva a terhelés-díjelosztás problémáit az „IKV-knak”, társasházaknak).

A megtett lépések mellett az „elrettentés” és a szociális segélyezés eszközét is szeretnék bevetni a lakosság körében:

„A kintlévőségek gyorsütemű növekedésének lassítása, illetve megállítása érdekében a jelentős (10 000 Ft feletti) hátralékkal rendelkező fogyasztók azon részét, akik önkormányzati támogatásban nem részesíthetők – bármilyen nehézséggel is jár –, a vonatkozó rendeleti előírások betartásával ki szeretnénk kapcsolni a szolgáltatásból. A távhőszolgáltatásból való kikapcsolás várhatóan ellenkezést vált ki az érintett fogyasztóknál, esetleg különböző szervezetek és a sajtó támadásainak is ki leszünk téve, ezért ezt csak az Önök tudtával, egyetértésével és adott esetben hatósági segítséggel tudjuk végrehajtani.”... (Távfűtő Művek, levél a Főv. Önkormányzatnak, 1992. október).

Több közművállalattal közösen részt vesznek a Józsefvárosi Önkormányzat lakásfenntartási támogatási kísérleti akciójában, melynek lényege, hogy ha 80%-ot befizetnek a rászorultnak ítélt hátralékosok, akkor 20%-ot elengednek a közüzemek. (Az akció eredménye máig nem ismert.)

A vállalat Akció Bizottságának következtetései:

„A kinnlévőségekkel a jövőben hosszú távon együtt kell élni. A kinnlévőségek növekedési üteme csak mérsékelhető. A jelenlegi lakossági díjhátralék mintegy 50%-a behajtható. A 'saját számlázású' díjhátralék nagyobb hányada csőd- és felszámolási eljárás alatt álló cégek tartozása. A szervezetet az új követelményekhez kell igazítani.”

A Távfűtő Művek „érzékenysége” azért is nagyobb a többi szereplőnél (még 96–97%-os – kifejezetten jónak ítélt – beszédési arány mellett is), mert szolgáltatásai bevételeinek 66%-a a lakosságtól folyik be. A vállalatot ugyanakkor nagyon érzékenyen érintette a központi árkiegészítés 1991. októberi megszűnése, ez mintegy 3 md Ft kiesést jelentett önmagában, melyet a díj-emelés – immár energiaár-emeléssel megtévezve – csak késve és részlegesen követett. Emellett – a többi Művekhez hasonlóan – itt is érződik a fővárosi lakásépítés leállásának hatása, a korábbiakkal ellentétben nem nő évről évre a fogyasztók köre. Ezek hatására a vállalat 1992-ben 620 mFt veszteséggel, majd 1993-ban is mintegy 470 mFt veszteséggel zárta az évet. Ez már azt jelentette, hogy cca. 200 mFt áthidaló hitel is fel kellett venni a folyamatos működtetés érdekében. (Emellett a vállalat maga is „hátralékos” vált, már sorolta beszállítóit, melyiknek fizet előbb, melyiknek csak késve.) Ráadásul a negatív eredményű vállalat hitelfelvétel esetén nagyobb rizikót jelent, a hitelezők csak magasabb kamattal adják az áthidaló hiteleket is...

Itt is összeütközésbe került az amortizáció és a tarifák kérdése a legutóbbi időkben – részben a vállalat társasággá történő átalakítása miatt. A vállalat vagyona (berendezések, csövek, hőközpontok stb.) a többi művekhez képest sokkal újabb, jobb állapotú, az amortizációs kulcs is kifejezetten magasnak tekinthető (átlag 5,4%). Ez önmagában mintegy 900 mFt-os keretet jelentett 1993-ban a felújításokra. Azonban ennek csak a felét lehetett erre fordítani, másik fele a napi karbantartást fedezte (természetesen ezzel a költséggel értendő a vállalat vesztesége). Itt is a könyv szerinti érték alapján kalkulált amortizációról van szó, de itt is megtörtént a társasággá alakuláshoz szükséges új vagyoneértékelés. Eszerint a vállalat vagyoneértéke nem 13 md Ft, hanem 33 md Ft, ami igen-igen jelentős elszámolható amortizációs költség-növekedést jelent. Ez olyan negatívumot eredményezne a vállalati mérlegekben – persze többszörös felújítási lehetőségek mellett –, amely már hitelek oldaláról is finanszírozhatatlanná tenné a vállalatot. A díjemelések alternatívája ezért itt is, ismét napirendre került, függetlenül az egyéb inflációs hatásoktól.

A legutóbbi tarifaemelés megelőző kalkulációk viszont már jól mutatták, hogy a vállalat „józanul” számolt a díjemeléssel feltételezhetően együttjáró hátraléknövekedéssel is (változatlan díjakkal is évi 33%-os kintlévőség-növekedést, díjemeléskor 60–80%-os növekedést prognosztizáltak). Sőt, a növekvő kintlévőséget (csendben, de) bekalkulálták az új díjakba (vagyis áttérhelik).

(Fővárosi Csatornázási Művek, Vízművek) Nem véletlen, hogy az áremelések ellenére e két vállalat kevésbé „érzékeny” a díjbeszedés, pontosabban a Díjbeszedő Vállalat körüli problémákra, az előzőektől eltérően nem fontolgatja komolyan az önálló beszédésre való átállást. A csatornahasználati díjat a Fővárosi Vízművek (majd 1991 elejétől a Csatornázási Művek) köz-

vetlenül szedi be a nem-lakossági fogyasztóktól, az IKV-któl (ez az összebevétel 70%-a!). A Díjbeszedőn keresztül az egyéb lakossági csatornahasználati díjakat szedik (családi házak stb., az összebevétel 25%-a). A Vízműveknél mindig is saját mérőleolvasás volt. Ráadásul a víz-közzolgáltatás korlátozása, megszüntetése díjhátralék miatt nem lehetséges (és karhatalom sem vehető igénybe) – a 27/1975. MT. rendelet a Közműves Vízellátás Szabályzata előírásai szerint.

„Nagy gondot a nem-lakossági fogyasztóknál a bizonytalan kisvállalkozások elterjedése és az 1991-ben meginduló csőd eljárások számának növekedése okozta. Ez utóbbiak 20–25%-a felszámolással végződik, ahol a beszedésre nem sok remény marad (mintegy 50 mFt ilyen kintlévőség volt 1992 végén).

A Díjbeszedőnél egy év alatt (1992-ben) a kintlévőségek 16 mFt-ról 102 mFt-ra emelkedtek. Ennek pontos megtérüléséhez a DB Rt. információkat nem ad.”

Próbálkozásaik arra irányulnak (amellett, hogy itt is Akció Csoport foglalkozik már a nem-lakossági behajtási eljárásokkal), hogy a jogszabályok alapján a hétvégén is lehessen leolvasni (elvileg ma nem lehet), és a gazdasági szervezeteknél lehessen korlátozni, kikapcsolni, valamint a csatornahasználati díj kifizetésének elmaradása szabálysértésnek minősüljön, 10 000 Ft bírsággal.

5. tábla

Fővárosi Csatornázási Művek díjhátralékai (millió Ft)

	Saját	Csatornahasználati díj Díjbeszedő	Együtt	Egyéb	Összesen
1991. december	94	16	110	194	304
1992. november	161	102	263	189	452
Árbevétel					
1992	1773	448	2221	397	2618

Fővárosi Vízművek díjhátralékai (millió Ft)

	Saját	Vízdíj Díjbeszedő	Együtt	Egyéb	Összesen
1991. december	92	46	138	72	210
1992. november	124	217	341	50	391
Árbevétel					
1992	2533	914	3447	466	3913

Nem-lakossági fogyasztók 30 napon túli vízalap-díj hátralékainak megoszlása (1992. 12. 31.) (millió Ft)

Idő (nap)	„Fizetők”	„Felszámolás alattiak”	Összesen
31–60	19	1	20
61–90	n. a.	1	1
91–180	42	3	45
181–1 év	14	7	21
1 év–	15	30	45
Összesen	90	42	132

A Távfűtő Művekhez hasonlóan a legutóbbi időben itt is felvetődik, hogy „Javasoljuk egy olyan rendszer kidolgozását is, amely szociális körülményei miatt a fizetni nem képes lakossági fogyasztók közüzemi számláinak kiegyenlítésére alapot hoz létre. Az alapot, amelyet esetleg alapítvány formájában lehetne megteremteni, kezelhetné a fővárosi vagy a kerületi önkormányzat(ok).”

Feltehetően az előző vállalatoktól eltérő helyzetükből is adódik, hogy az egész problémát e két vállalat „visszafogottabban” értékeli:

„Megítélésünk szerint – a jelenlegi gazdasági realitásokból kiindulva – kintlévőségeink megszüntetése, számottevő csökkenése belátható egy-két éven belül még különféle intézkedések megtétele ellenére sem várható.”

(A tanulmány statisztikai áttekintést nyújtó II. részét következő számunkban közöljük.)

Fizessen elő az Esélyre!

Az Esély társadalom- és szociálpolitikai folyóirat.
Megjelenik évente hatszor.

Ára: 80,- Ft

Kapható minden nagyobb könyvesboltban
és a szerkesztőségben.

Megrendelhető:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B

Tel.: 266-9833/298